

Dôstojnosť a spravodlivosť

Europe direct Prešov

Úvod

Ludstvo je povolané byť jedným spoločenstvom ľudí. Z tejto podstaty človečenstva sa podporuje a víta každý prejav úprimnej spolupráce a združovania. Proces zjednocovania európskych štátov bol inšpirovaný snahou veľkých osobností obdobia po druhej svetovej vojne o vytvorenie podmienok na zabezpečenie mieru v Európe. Od vzniku Európskej únie sa však pri jej stvárňovaní prejavovali rozličné vplyvy. Po páde totalitných systémov v strednej a vo východnej Európe sa začali vytvárať podmienky na postupné začleňovanie aj týchto krajín spoločného regiónu EÚ.

Aj Slovensko vyjadrilo záujem stať sa súčasťou zjednotenej Európy a vynakladá veľa námahy, aby bolo dostatočne pripravené tak zo stránky legislatívnej, ako i ekonomickej, politickej a sociálnej. Tento proces sledujú jeho obyvatelia s nádejami, no nechýbajú ani obavy, či sa tu ich očakávania ekonomického rastu, politickej stability, kultúrneho a duchovného rozkvetu dokážu naplniť, keď aj štáty, ktoré sú členmi EÚ už dlhé roky, prechádzajú v súčasnosti zložitou krízou. Vstup do EÚ je rozhodnutím, ktoré zásadne ovplyvnilo život našich občanov.

Od zrodu myšlienky novodobého zjednotenia Európy do dnešných čias prešlo už vyše 50 rokov. Z pôvodného spoločenstva šiestich, sa dnes EÚ rozrástla na dvadsaťosem členských štátov. Rozšírená Únia tak môže byť spoločným priestorom slobody pre takmer pol miliardy občanov. EÚ postupne vytvorila okrem iného spoločný trh s jednotnou menou euro, spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku a spoluprácu v oblasti vnútra a justície vrátane takzvanej Schengenskej dohody. Trh a ekonomické slobody však nedokážu samy udržať svornosť. Európa potrebuje dušu, z ktorej by sa zrodila duchovná jednota a tá bude zárukou politickej a ekonomickej jednoty. Európa potrebuje čerpať silu zo svojich duchovných koreňov a tú pretavovať v dôstojný a spravodlivý život jej obyvateľov.

Pramene dôstojnosti a ľudskej spravodlivosti euroobčana

Popri ústavne zakotvených katalógoch ľudských práv v jednotlivých členských štátoch poskytuje únia ďalšie záruky platné pre činnosť európskych inštitúcií. Základné práva sú zároveň definované ako „hodnoty, na ktorých stojí EÚ“ a ktoré musí rešpektovať každý členský štát.

Článok 2 Lisabonskej zmluvy (resp. v časti Zmluvy o EÚ) hovorí, že „Únia je založená na hodnotách úcty k ľudskej dôstojnosti, slobody, demokracie, rovnosti, právneho štátu a rešpektovania ľudských práv vrátane práv osôb patriacich k menšinám. Tieto hodnoty sú spoločné členským štátom v spoločnosti, v ktorej prevláda pluralizmus, nediskriminácia, tolerancia, spravodlivosť, solidarita a rovnosť medzi ženami a mužmi.“

Únia kolektívne dohliada na plnenie tohto záväzku všetkými členskými štátmi na báze článku 7. Zmluvy o EÚ. Ľudovo sa mu hovorí aj „záchranná brzda“. Je tiež odpoveďou na kritiku, že únia už nemá politické páky na krajiny, ktoré už sú členmi EÚ, na rozdiel od kandidátskych krajín. Procedurálne má postup na základe článku 7. nasledovný priebeh:

Na základe odôvodneného návrhu jednej tretiny členských štátov, Európskeho parlamentu alebo Európskej komisie môže Rada štvorpätinovou väčšinou svojich členov po získaní súhlasu Európskeho parlamentu rozhodnúť, že existuje jasné riziko vážneho porušenia hodnôt uvedených v článku 2 niektorým členským štátom. Pred tým než sa Rada (členské štáty) uznesie dostane príslušný členský štát možnosť prezentovať svoj pohľad. Rada môže tejto krajine formulovať odporúčania. V prípade, že dotknutý štát nezjedná nápravu sa môže Európska rada (na návrh jednej tretiny členských štátov alebo na návrh Európskej komisie a po získaní súhlasu Európskeho parlamentu) jednomyselne (bez dotknutého štátu) rozhodnúť, že záväzné porušovanie hodnôt EÚ pretrváva a následne môže dôjsť (rozhodnutím Rady kvalifikovanou väčšinou)

k pozastaveniu určitých práv vyplývajúcich z uplatňovania zmlúv pre príslušný členský štát, vrátane hlasovacieho práva zástupcu vlády tohto členského štátu na zasadnutiach Rady.

V histórii EÚ došlo k uplatneniu tohto postupu iba jediný raz – v prípade Rakúska. V januári 2000 vstúpila do vlády krajne pravicová strana Jörga Haidera (FPÖ). Došlo tým k porušeniu nepísaného konsenzu od druhej svetovej vojny v Európe, že krajne pravicové strany nebudú súčasťou vlád. Aj toto pravidlo ale dostalo prvú ranu, keď taliansky premiér Silvio Berlusconi vstúpil do vlády so stranou Alleanza Nazionale ešte v roku 1994. V prípade Haidera nepriniesla aktivácia tohto postupu EÚ mnoho dobrého, popularita krajne pravicovej FPÖ v Rakúsku len vzrástla. Keď sa izolácia skončila problém FPÖ odznel sám. Mnohí európski politici sú toho názoru, že je lepšie článok 7 nepoužívať a radšej situáciu riešiť v dialógu. Dnes skôr platí, že prijateľný je každý koalíčný partner, pokiaľ sa dokázateľne strana nedopúšťa porušovania ľudských práv.

O aktivácii článku 7. sa špekulovalo napríklad aj v prípade Maďarska po krokoch, ktoré prijala po svojom nástupe vláda Fideszu Viktora Orbána. Zostalo len pri špekuláciách a Komisia s Maďarskom riešila iba súlad konkrétnych právnych a ústavných ustanovení s európskymi štandardami.

Charta a Dohovor

Článkom 6 Lisabonskej zmluvy sa únia prihlásila k Charte základných práv, ktorá sa týmto stala súčasťou primárneho práva Únie. „Únia uznáva práva, slobody a zásady uvedené v Charte základných práv Európskej únie zo 7. decembra 2000 upravenej 12. decembra 2007 v Štrasburgu, ktorá má rovnakú právnu silu ako zmluvy.“ Obsahuje aj prehlásenie, že ustanovenia Charty žiadnym spôsobom nerozširujú právomoci Únie vymedzené v zmluvách. Charta sa tiež vzťahuje len na činnosti a kroky orgánov EÚ a členských štátov v tých prípadoch ak aplikujú právo EÚ.

Charta sa ako katalóg práv rozdeľuje na nasledovné celky: Dôstojnosť, Slobody, Rovnosť, Solidarita, Občianstvo a Spravodlivosť. Charta predstavovala politický problém najmä v čase ratifikácie Lisabonskej zmluvy. Výnimku z jej uplatňovania dostali Poľsko a Veľká Británia. Prisľúbená bola aj Českej republike, v dôsledku politického vývoja nateraz nie je isté, či dostane výnimka aj právnu podobu.

Únia plánuje aj prístupenie k Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ktorý je dnes záväzný pre všetky členské krajiny EÚ. Týmto prístupením sa opäť nerozširujú právomoci Únie vymedzené v zmluvách. Prístupenie znamená, že Európsky súd pre ľudské práva v Štrasburgu môže preskúmať právne akty EÚ. EÚ to má podľa Európskeho parlamentu „*priniest väčšiu zodpovednosť a zlepši prístup jednotlivcov k spravodlivosti*“. Prístupenie však otvára určitý problém s pôsobnosťou a možnou kolíznou jurisdikciou Súdneho dvora EÚ v Luxemburgu, ktorý má právomoc vykladať Chartu základných práv EÚ a Európskym súdom pre ľudské práva so sídlom v Štrasburgu, ktorá dohliada nad uplatňovaním Dohovoru. Dohoda znie, že štrasburský súd bude mať väčšie slovo pri sekundárnom práve Únie, nie však pri primárnom. Prístupenie je významným počinom práve preto, že Únia podkladá svoje vlastné akty externému kontrolnému mechanizmu.

Užitočným online nástrojom pre navigáciu v problematike základných práv v EÚ a súvisiacej legislatívy je „Charterpedia“. Užívateľom umožňuje prístup k informáciám o základných právach v EÚ ale aj v jednotlivých členských štátoch. Obsahuje aj popisy prípadov z praxe podľa jednotlivých článkov Charty, článkov Dohovoru, súdov alebo podľa typu dokumentu či roku.

Práva tretej generácie

Nóvum, ktoré Charta základných práv EÚ priniesla je najmä kodifikovanie práv tzv. tretej generácie, ktoré málokedy majú ekvivalent v národných ústavách. Sem patria napríklad ustanovenia o bioetike, o ktorej zďaleka neexistuje v EÚ konsenzus. Najjasnejšie je to vidieť na otázke výskumu na kmeňových bunkách. Inovatívna je aj v oblasti sociálnych a hospodárskych práv, ktoré ako prvý právne záväzný nástroj na medzinárodnej úrovni spája s klasickými ľudskými a občianskymi právami známymi už zo Všeobecnej deklarácie ľudských práv OSN. Možné to bolo z dvoch dôvodov, ktoré revolučnosť Charty jasne oslabujú:

- Charta rozlišuje medzi právami a princípmi
- Charta odkazuje na národnú právnu úpravu a zvyklosti v týchto oblastiach

Okrem toho sa v Protokole č. 30 Lisabonskej zmluvy uvádza, že Charta „znovu potvrdzuje práva, slobody a princípy uznávané v Únii a dostáva ich do popredia, no nevytvára nové práva či princípy“.

Komisia a Rada

V roku 2010 Európska komisia prijala „Stratégiu pre efektívnu implementáciu Charty základných práv EÚ“. Gestorom bola komisárka zodpovedná za spravodlivosť, základné práva o občianstvo Viviane Redingová. Politickým leitmotívom správy bolo posilniť kredit únie ako exemplárne vymáhajúcej základné práva vo svojom priestore. Stratégia vyžaduje od všetkých služieb Komisie, aby pri príprave návrhov novej legislatívy špeciálne sústredili na aspekt základných práv. Pri verejných konzultáciách majú tieto aspekty zvýrazniť a pýtať si na ne spätnú väzbu. Rovnako sa musí táto téma objaviť aj v procese tzv. hodnotenia dopadov (Impact Assessment). Komisia zároveň publikuje výročnú správu o stave ochrany základných práv. V Rade EÚ našla táto iniciatíva rovnako odozvu, medzi iným aj v založení stálej pracovnej skupiny s touto otázkou.

Výborom Európskeho parlamentu, ktorý je zodpovedný za interpretáciu Charty základných práv je výbor LIBE s pôsobnosťou pre ochranu občianskych práv, ľudských práv a základných práv vrátane ochrany menšín, ako ju stanovujú zmluvy a Charta základných práv Európskej únie, a to na území celej únie; a pre opatrenia potrebné na boj proti všetkým formám diskriminácie s výnimkou foriem diskriminácie založenej na pohlaví alebo tých, ku ktorým dochádza na pracovisku a na trhu práce; Jeho pôsobnosť siahla aj and európske agentúry ako sú Europol a Eurojust.

Je to tiež výbor LIBE, ktorý je spôsobilý konštatovať stanovenie jasného rizika vážneho porušenia zásad spoločných pre všetky členské štáty niektorým členským štátom. Výbor má právo vypracovať „opinions“ k téme súladu legislatívneho návrhu s Chartou základných práv. Exemplárnym príkladom, ktorému sa dostalo aj mediálnej pozornosti, bol problém tzv. PNR – záznamy o cestujúcich, kedy Európsky parlament odmietol dať súhlas s dohodou so Spojenými štátmi, ktorá by im zabezpečila prístup k rozsiahlemu súboru osobných údajov o európskych cestujúcich do USA. Komisia bola pod tlakom EP nútená predložiť alternatívne znenie dohody.

Cez prizmu ochrany základných práv sa členovia Európskeho parlamentu mnohokrát obracajú na Európsku komisiu s otázkami a požiadavkami. Často s cieľom upriamiť pozornosť na citlivú politickú diskusiu prebiehajúcu v konkrétnom štáte. Príkladmi môžu byť zákaz nosenia islamských šatiek na francúzskych školách, povinný skrining na HIV v Taliansku, reštitúcie a otázka navrátenia majetkov v novších členských krajinách (aj tzv. Benešove dekréty), mediálny zákon v Maďarsku, alebo aj slovenské zmluvy s Vatikánom. Je ale dôležité poznamenať, že Komisia zatiaľ nikdy neotvorila formálnu procedúru infringementu (konanie pre porušenie) iba na báze podozrenia z porušenia základných práv. Právne obmedzenia, ktoré v tomto smere Komisia má, nie sú vždy v politickej diskusii správne chápané. Ukázalo sa to pri maďarskom mediálnom zákone, kedy vysoký komisár Rady Európy pre základné

práva Hammarberg kritizoval Európsku komisiu za to, že RE v tomto prípade odstavila tým, že akceptovala pár kozmetických úprav v kontroverznom zákone, čo dalo Budapešti možnosť tvrdiť, že problém je vyriešený.

Do roku 2003 Európsky parlament prijímal výročné správy o situácii v oblasti základných práv v Únii, ktoré obsahovali konkrétnu kritiku jednotlivých členských štátov za partikulárne problémy. Tento prístup bol v EP vždy veľmi kontroverzný. V roku 2004 sa tento spôsob opustil po tom, čo správa mapujúca rok 2003 v pléne EP neprešla. Od roku 2009 prijíma každý druhý rok správu, ktoré sa bez menovania konkrétnych krajín zameriavajú na najväčšie problémy v oblasti ľudských práv v Únii. Správa mapuje témy ako: diskriminácia, ochrana jednotlivcov patriacich k menšinám, rovnaké príležitosti, sexuálna orientácia a rodová identita, mladé a staršie osoby so zdravotným postihnutím, ochrana údajov, migranti a utečenci, práva dieťaťa, práva obetí a prístup k spravodlivosti a občianstvo.

Únia prijala mnoho legislatívy, ktorá spadá pod oblasť základných práv a upravuje ich aplikáciu v politikách Únie. Ide najmä o legislatívu v oblasti antidiskriminácie:

- Smernica Rady 2000/43/ES, ktorou sa zavádza zásada rovnakého zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový alebo etnický pôvod.
- Smernica Rady 2000/78/ES, ktorá ustanovuje všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani.
- Smernica Rady 2004/113/ES o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania medzi mužmi a ženami v prístupe k tovaru a službám a k ich poskytovaniu.
- Smernica EP a Rady 2006/54/ES o vykonávaní zásady rovnosti príležitostí a rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach zamestnanosti a povolania (prepracované znenie) a v oblasti ochrany osobných údajov, ktorá momentálne prechádza veľkou revíziou.

- Smernica EP a Rady 95/46/EHS o ochrane fyzických osôb pri spracovaní osobných údajov a voľnom pohybe týchto údajov

Pojem „dôstojnosť“

Prvá veta preambuly Všeobecnej deklarácie ľudských práv OSN konštatuje, že „uznanie vrodenej dôstojnosti a rovnakých a nescudziteľných práv všetkých členov ľudskej rodiny je základom slobody, spravodlivosti a mieru na svete“. Na dôstojnosť sa odvoláva aj prvý operatívny článok VDLP, ktorý znie takto: „Všetci ľudia sa rodia slobodní a rovní v dôstojnosti i právach.“ Ústava Slovenskej republiky reflektuje princíp vrodenej dôstojnosti a nescudziteľných ľudských práv v čl. 12, ods. 1 v tomto znení: „Ľudia sú slobodní a rovní v dôstojnosti i v právach. Základné práva a slobody sú neodňateľné, nescudziteľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné.“ Pri tvorbe a implementácii ľudskoprávných politík je nevyhnutné si uvedomiť a neustále si pripomínať dôvody, prečo medzinárodné spoločenstvo v roku 1948 umiestnilo koncept ľudskej dôstojnosti, práve v nadväznosti na slobodu a rovnosť do centra prvého univerzálneho politického dokumentu o ľudských právach. Odpoveď nájdeme v samotnej VDLP, a to v jej preambule. „Pretože výsledkom neuznávania ľudských práv a pohrdania s nimi boli barbarské činy urážajúce svedomie ľudstva a pretože za najvyšší cieľ prostého ľudu bolo vyhlásené vybudovanie sveta, v ktorom ľudia budú užívať slobodu prejavu, presvedčenia a kde budú pozbavení strachu a biedy“, „pretože ľud spojených národov potvrdil v Charte svoju vieru v základné ľudské práva, v dôstojnosť a hodnotu ľudskej osobnosti, rovnaké práva mužov a žien a rozhodol sa podporovať sociálny pokrok a lepšie životné podmienky vo väčšej slobode“, a z týchto dôvodov „je potrebné, aby ľudské práva boli chránené zákonmi, ak človek nemá byť donútený uchýľovať sa, keď všetko zlyhalo, k odboju proti tyranii a útlaku“.

V prvej polovici 20. storočia došlo v Európe a vo svete k mnohým situáciám, keď bola vládnuou mocou negovaná samotná ľudská podstata množstva jednotlivcov a veľkých skupín osôb pošliapaním

ich dôstojnosti a ich bezprecedentnou degradáciou. To, že prijatie VDLP bolo do značnej miery aj priamou reakciou na holokaust a iné genocídy spáchané v dvadsiatom storočí, je zrejme nielen z preambuly deklarácie, ale aj z faktu, že zároveň s ňou prijalo Valné zhromaždenie OSN aj Dohovor o zabránení a trestaní zločinu genocídy. Právny poriadok Slovenskej republiky sa vyrovnal s týmto dedičstvom tým, že zahrnul do trestného zákona trestné činy „proti mieru a ľudskosti, trestné činy terorizmu a extrémizmu“ (§ 417 až 425 trestného zákona – zákona č. 300/2005 v znení neskorších noviel.) Trestné činy proti mieru a ľudskosti, trestné činy terorizmu a extrémizmu podľa súčasného znenia trestného zákona sú nasledovné: ohrozenie mieru, genocídium, terorizmus a niektoré formy účasti na terorizme, mučenie a iné neľudské alebo kruté zaobchádzanie, nedobrovoľné zmiznutie, podpora a propagácia skupín smerujúcich k potlačeniu základných práv a slobôd, výroba extrémistických materiálov, rozširovanie extrémistických materiálov, prechovávanie extrémistických materiálov, hanobenie národa, rasy a presvedčenia, podnecovanie k národnostnej, rasovej a etnickej nenávisti, podnecovanie, hanobenie a vyhrážanie osobám pre ich príslušnosť k niektorej rase, národu, národnosti, farbe pleti, etnickej skupine alebo pôvodu rodu, neľudskosť. Ďalej, § 422d trestného zákona stanovuje: „Kto verejne popiera, spochybňuje, schvaľuje alebo sa snaží ospravedlniť holokaust, zločiny režimu založeného na fašistickej ideológii, zločiny režimu založeného na komunistickej ideológii alebo zločiny iného podobného hnutia, ktoré násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy smeruje k potlačeniu základných práv a slobôd osôb, potrestá sa odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky.“

Slovenská národná rada a vláda Slovenskej republiky vydali 20. decembra 1990 spoločné Vyhlásenie k deportáciám Židov zo Slovenska, v ktorom sa „úprimne ospravedlní(li) za všetko, čím sa naši predchodcovia previnili proti židovským spoluobčanom za druhej svetovej vojny“. V roku 2002 vláda SR zriadila štátny fond na odškodnenie obetí holocaustu so základinou 760 miliónov korún, ustanovil sa Pamätný deň obetí holocaustu a rasového násilia

(9. septembra, výročie prijatia prvého diskriminačného tzv. židovského kódexu slovenským snemom v roku 1941).

Napriek tomu sa nedá povedať, žeby sa Slovenská republika úplne vyrovnala s dedičstvom slovenského štátu z rokov 1939 - 1945 a s tragédiou holocaustu na úrovni historického vedomia, či reflexie vo verejnom a odbornom diskurze a učebných osnovách škôl. V tejto oblasti je potrebná ďalšia citlivá práca a spolupráca štátnych, vedecko-výskumných i výchovno-vzdelávacích inštitúcií, rezortu školstva, vedy a občianskej spoločnosti. Slovenská národná rada sa ďalším gestom v roku 1991 ospravedlnila aj za hromadný, sčasti násilný odsun 150 tisíc karpatských Nemcov z územia Slovenska po II. svetovej vojne. V roku 2002 bol zriadený Ústav pamäti národa, ktorého činnosť má o.i. prispieť k tomu, aby sa učinilo „zadosť všetkým, ktorí boli poškodení štátom, čo porušoval ľudské práva a vlastné zákony“. Deň 17. november, výročie tzv. nežnej revolúcie v roku 1989, bol v roku 2001 vyhlásený za štátny sviatok ako Deň boja za slobodu a demokraciu. Slovenská republika však doteraz dlží ospravedlnenie tým svojim občiankam a občanom, ktorí boli v rokoch 1945 - 1948 zbavení všetkých občianskych práv na základe princípu kolektívnej viny, hoci nakoniec neboli odsunutí. Táto otázka má istotne silné politické aj medzištátne súvislosti, ale predovšetkým by to mala byť otázka ľudsko-právna, súvisiaca s rešpektovaním ľudskej dôstojnosti všetkých obyvateľiek a obyvateľov štátu. Preto by k takémuto gestu Slovenská republika mala pristúpiť.

Zahrnutie konceptu ľudskej dôstojnosti do medzinárodného diskurzu o ľudských právach ako centrálneho pojmu, popri klasickej triáde sloboda – rovnosť – bratstvo (solidarita), je vyjadrením kolektívnej skúsenosti ľudstva zo svojich vlastných zlyhaní. Pojem dôstojnosti bol v imanentnej podobe obsiahnutý aj v myšlienkových a politických hnutiach osvietenstva. Nie je ťažké objaviť dôstojnosť v podobe, v akej ju v zásade chápeme dnes, v druhom znení Kantovho kategorického imperatívu: „Konaj tak, aby si ľudstvo tak vo svojej osobe, ako aj v osobe každého druhého, používal vždy zároveň ako účel, a nikdy nie iba ako prostriedok.“

Ľudská a občianska dôstojnosť v podmienkach SR

Ústava Slovenskej republiky upravuje tzv. absolútne práva, alebo práva spojené s ľudskou dôstojnosťou v užšom zmysle (právo na život, ochrana pred mučením, krutým a neľudským zaobchádzaním, zákaz otroctva a nútenej práce) v čl. 14 až 16, resp. 18. Trestný zákon trestné činy proti ľudskej dôstojnosti – na rozdiel od vyššie popísaných trestných činov proti ľudskosti – zužuje na nasledovné skutkové podstaty: znásilnenie (ženy), sexuálne násilie, sexuálne zneužívanie (detí a mladistvých) a súlož medzi príbuznými. Na druhej strane, trestný zákon zavádza kategóriu „chránenej osoby“ (§ 139), keď spáchanie trestného činu voči takejto osobe môže byť okolnosťou pre udelenie vyššej trestnej sadzby. Pod chránenou osobou sa rozumie medzi inými dieťa, tehotná žena, blízka osoba, osoba vyššieho veku (nad 60 rokov), odkázaná osoba a chorá osoba. Trestný zákon v § 140 zavádza tiež kategóriu osobitného motívu, za ktorý sa, napríklad, považuje úmysel „verejne podnecovať k násiliu alebo nenávisti voči skupine osôb alebo jednotlivcovi pre ich príslušnosť k niektorej rase, národu, národnosti, farbe pleti, etnickej skupine, pôvodu rodu alebo pre ich náboženské vyznanie“.

Novelizáciou trestného zákona z 22. mája 2013 sa rozširuje definícia osobitných motívov trestného činu o spáchanie trestného činu z nenávisti pre sexuálnu orientáciu. Vo všetkých týchto prípadoch ide teda v zásade o zvýšenú ochranu dôstojnosti uvedených osobitných skupín obyvateľiek a obyvateľov, aspoň v rovine legislatívnej. Napriek tomu sa ukazuje potreba zjednotiť koncept ľudskej dôstojnosti nielen v rovine filozofie, filozofie politiky, práva, etiky, ale aj v rovine pozitívneho práva, a to najmä v rovine aplikačnej praxe jednotlivých rezortov, verejných orgánov a inštitúcií. Článok 51 Ústavy SR stanovuje, že „podmienky a rozsah obmedzenia základných práv a slobôd a rozsah povinností v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu ustanoví ústavný zákon“. Týmto zákonom je Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení neskorších predpisov.

Jednou z úloh stratégie by malo byť zhodnotenie, či tento ústavný zákon a naň nadväzujúce právne predpisy (napríklad úprava trestného zákona z 22. mája 2013 zakladajúca novú skutkovú podstatu „porušovanie povinností za krízovej situácie“) sú plne kompatibilné s čl. 15 EDLP. Za najnovšie pozitívne legislatívne kroky súvisiace s ochranou ľudskej dôstojnosti v užšom zmysle je možné považovať viaceré ustanovenia vyššie uvedenej novelizácie trestného zákona z 22. mája 2013, ktorou sa do právneho poriadku Slovenskej republiky transponovali dve dôležité smernice Európskeho parlamentu a Rady.

Novou úpravou sa súčasne smeruje k dosiahnutiu právneho súladu s požiadavkami vyplývajúcimi z Dohovoru Rady Európy o ochrane detí pred sexuálnym vykorisťovaním a sexuálnym zneužívaním z 25. októbra 2007, ktorý Slovenská republika podpísala 9. septembra 2009, ale ešte neratifikovala, takisto aj súladu s Dohovorom Rady Európy o boji proti obchodovaniu s ľuďmi zo 16. mája 2005. Predmetnou novelizáciou trestného zákona sa medzi iným presnejšie definuje detská prostitúcia a detská pornografia (Slovenská republika ratifikovala Opčný protokol k Dohovoru o právach dieťaťa, o predaji detí, detskej prostitúcii a detskej pornografii v roku 2004). Zároveň, novelizáciou zákona č. 215/2006 Z. z. o odškodňovaní osôb poškodených násilnými trestnými činmi sa do definície ujmy na zdraví, za ktorú patrí obeti odškodnenie, zaradila aj „morálna škoda spôsobená trestným činom znásilnenia, sexuálneho násillia alebo sexuálneho zneužívania spáchaným inou osobou“. Aj v nadväznosti na tieto úpravy by mala ďalej pokračovať príprava ratifikácie Dohovoru Rady Európy o ochrane detí pred sexuálnym vykorisťovaním a sexuálnym zneužívaním, ako aj Dohovoru Rady Čl. 199 – 203 trestného zákona. Smernica EP a Rady 2011/93/EÚ z 13. decembra 2011 o boji proti sexuálnemu zneužívaniu a sexuálnemu vykorisťovaniu detí a proti detskej pornografii, ktorou sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2004/68/SVV a smernica EP a Rady 2011/36/EÚ z 5. apríla 2011 o prevencii obchodovania s ľuďmi a boji proti nemu a o ochrane obetí obchodovania, ktorou sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2002/629/SVV. Vid' dôvodová

správa návrhu zákona, Národná rada Slovenská republika, VI. volebné obdobie, tlač č. 401. Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácomu násiliu a o boji proti nemu. Otázka rovnosti v dôstojnosti žien a dievčat a ich ochrany pred akýmkoľvek násilím, či už domácim, alebo organizovaným (novodobými formami otroctva – nútenou prostitúciou, obchodovaním so ženami a dievčatami) je jedným zo základných ľudskoprávnych problémov našej spoločnosti, ktorý má aj hlbší, kultúrno-civilizačný rozmer.

Tradícia tzv. prirodzenej podriadenosti ženy mužovi nie je vlastná len niektorým mimoeurópskym národom a kultúram. Hlboko je zakorenená aj v európskej spoločnosti, vrátane slovenskej. V tejto súvislosti je potrebné mať na pamäti, že podľa Ústavy SR „Slovenská republika je zvrchovaný, demokratický a právny štát. Neviaže sa na nijakú ideológiu ani náboženstvo. Slovenská republika uznáva a dodržiava všeobecné pravidlá medzinárodného práva, medzinárodné zmluvy, ktorými je viazaná a svoje ďalšie medzinárodné záväzky.“ To v princípe znamená, že Slovenská republika sa pri tvorbe svojich ľudskoprávnych politík – v prípade, ak dochádza k interpretačnému konfliktu medzi tradičným, náboženským pohľadom na určité práva a ustanoveniami medzinárodných ľudskoprávnych dohovorov – má jednoznačne riadiť svojou ústavou a medzinárodnými normami. Platí to pre všetky prípady obdobného charakteru. Zároveň však platí, že podstatným znakom demokratického vládnutia je dialóg. Inštitucionalizovaný dialóg o kultúrno-etických otázkach majúci ľudskoprávny rozmer je potrebný aj preto, že síce ľudské práva musí štát garantovať ako prirodzené, neodňateľné oprávnenia, ale zároveň sa ľudské práva nedajú nadekrétovať bez toho, aby tie a tí, ktorí ich majú zaručiť a rovnako tie a tí, ktorí ich majú užívať, neboli s nimi vnútorne stotožnení. Proces vnútorného stotožnenia je možný dosiahnuť len v dialógu, participatívne, v slobodnej a otvorenej atmosfére. Je úlohou štátu zabezpečiť takúto atmosféru a vytvoriť, či sfunkčniť k tomu slúžiace inštitúcie a mechanizmy.

Pri implementácii politik aj v tejto oblasti je však potrebné naďalej postupovať systematicky a koordinovane; súčinnosť zainteresovaných rezortov – spravodlivosti, vnútra, práce, sociálnych vecí a rodiny a školstva, vedy, mládeže a športu, resp. akademickej obce i mimovládnych organizácií je nevyhnutná. V súlade so všeobecným odporúčaním č. 19 Výboru OSN pre zabránenie diskriminácie žien, ako aj jeho záverečného stanoviska je potrebné pokračovať v budovaní a zdokonaľovaní inštitúcií, prevencii, eliminácii násilia, aj výchove k ľudským právam a ľudskoprávnom vzdelávaní. Výbor OSN pre odstránenie diskriminácie žien (ďalej „výbor“) po prerokovaní druhej, tretej a štvrtej periodickej správy Slovenskej republiky vo svojom záverečnom stanovisku SR vyzýva, aby medzi iným plnila nasledovné odporúčania:

- aby urýchlene prijala komplexné a prierezové opatrenia na riešenie všetkých foriem násilia páchaného na ženách v rodine a v spoločnosti,
- aby zabezpečila trestné stíhanie a potrestanie takéhoto násilia s potrebnou vážnosťou a rýchlosťou tak, aby mali ženy - obeť násilia k dispozícii okamžité prostriedky nápravy a ochrany,
- aby zaistila, že legislatíva proti násiliu páchanom na ženách bude s ohľadom na ženy špecifická a komplexná, zahŕňajúc všetky formy násilia, v súlade so Všeobecným odporúčaním výboru č. 19,
- aby prijala opatrenia na zriadenie útulkov pre ženy - obeť domáceho násilia v dostatočnom množstve a na primeranej úrovni a zabezpečila, aby si pracovníci a pracovníčky verejnej správy, najmä pracovníci a pracovníčky orgánov činných v trestnom konaní a súdnictva, poskytovatelia
- aby prijala opatrenia na zvyšovanie povedomia cez masmédiá a vzdelávacie programy pre verejnosť, vrátane kampane nulovej tolerancie s cieľom dosiahnuť, aby sa takéto násilie stalo spoločensky a morálne neakceptovateľné,
- aby do svojej legislatívy zahrnula zákaz domácich telesných trestov detí,

- aby vo svojej najbližšej periodickej správe uviedla podrobné informácie o situácii obchodovaných žien a dievčat na Slovensku, ako aj o výsledkoch prijatých opatrení.

Výbor pre odstránenie diskriminácie žien ďalej „odporúča, aby zmluvný štát monitoroval verejné a súkromné zdravotnícke centrá, vrátane nemocníc a kliník, ktoré vykonávajú sterilizácie, s cieľom zaistiť, aby mali pacienti a pacientky možnosť poskytnúť plne informovaný súhlas predtým, ako sa sterilizácia vykoná a ak dôjde k porušeniu práv, umožniť a zabezpečiť primerané postihy. Výbor tiež vyzýva zmluvný štát, aby prijal ďalšie opatrenia, zabezpečujúce, aby ustanovenia Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien a relevantné odseky 19 a 24 Všeobecných odporúčaní výboru, ktoré sa týkajú reprodukčnej zdravotnej starostlivosti žien a práv boli známe a dodržiavané príslušným personálom vo verejných a súkromných zdravotníckych centrách, vrátane nemocníc a kliník. Výbor ďalej odporúča zmluvnej strane, aby prijala potrebné opatrenia s cieľom zabezpečiť, aby boli sťažnosti podané rómskymi ženami z dôvodu nútenej sterilizácie náležite riešené, a aby mali obeť takýchto praktík k dispozícii účinné možnosti nápravy.“

Ľudské práva a demokratické občianstvo

Poznávanie ľudských práv a výchova k nim sú nevyhnutnou podmienkou uplatnenia a potvrdzovania dôstojnosti ľudí a rovného, nediskriminujúceho zaobchádzania. V každom z kľúčových ľudskoprávnych dohovorov je inherentnou súčasťou úsilia o dosiahnutie vyššej miery uplatnenia toho ktorého parciálneho práva výzva k jeho poznaniu v kontexte s inými, neoddeliteľne spätými právami. Ľudskoprávny kredit krajiny priamo súvisí s mierou jej investícií do vzdelávania ako takého, ľudskoprávneho zvlášť. Právo na vzdelanie je priznané v medzinárodnom práve, a to najmä vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv, v Európskom dohovore o ľudských právach, Medzinárodnom pakte o hospodárskych,

sociálnych a kultúrnych právach a Medzinárodnom dohovore o právach dieťaťa.

V roku 1993 sa konala Svetová konferencia o ľudských právach. Vo Viedenskej deklarácii a Akčnom programe vyzvala členské štáty a inštitúcie, aby včlenili problematiku ľudských práv, humanitárneho práva, demokracie a právneho štátu do kurikúl všetkých formálnych aj neformálnych vzdelávacích inštitúcií. V roku 1994 VZ OSN vyhlásilo Dekádu pre vzdelávanie k ľudským právam (1995 – 2004) a následne, v roku 2004, Svetový program OSN pre vzdelávanie k ľudským právam (2005 - a ďalej). Prvá fáza svetového programu (2005 – 2009) sa zamerala na ľudskoprávne vzdelávanie v oblasti základných a stredných škôl. Akčný plán, prijatý v roku 2005, navrhol konkrétnu stratégiu a praktické idey implementácie ľudskoprávneho vzdelávania v jednotlivých štátoch. Rada OSN pre ľudské práva zamerala rezolúciou z októbra 2009 druhú fázu svetového programu (2010 – 2014) na ľudskoprávne vzdelávanie na vysokých školách a na vyškolenie učiteľských a trénerských kapacít, štátnych zamestnancov a zamestnankýň, úradníčok, úradníkov a personálu v oblasti justície a silových rezortov. Úrad vysokého komisára pre ľudské práva OSN po konzultáciách s UNESCO vypracoval v roku 2010 návrh akčného plánu druhej fázy svetového programu. V roku 2011 prijalo VZ OSN Deklaráciu o výchove k ľudským právam a ľudskoprávnom vzdelávaní. Článok 1 deklarácie vyzdvihuje skutočnosť, že „výchova k ľudským právam a ľudskoprávne vzdelávanie sú kľúčové [predpoklady] pre podporu všeobecného rešpektu k ľudským právam a základným slobodám a k ich dodržiavaniu, v súlade s princípmi univerzálnosti, nedeliteľnosti a vzájomnej prepojenosti ľudských práv.“

Samit hláv štátov a vlád Rady Európy taktiež inicioval v roku 1997 vzdelávanie a výchovu k demokratickému občianstvu s ohľadom na zvyšovanie povedomia občanok a občanov o ich právach a povinnostiach v demokratickej spoločnosti, k čomu Výbor ministrov prijal v roku 2002 Odporúčanie č. 12. Odporúčaním č. 8 z roku 2003 upriamil pozornosť na podporu a uznávanie

vzdelávania/učenia sa mladých ľudí a Odporúčaním č. 4 z roku 2004 na Európsky dohovor o ľudských právach v univerzitnom vzdelávaní a profesijnom vzdelávaní. Parlamentné zhromaždenie v roku 2004 vyzvalo k vypracovaniu európskeho rámcového dohovoru o vzdelávaní a výchove k demokratickému občianstvu a ľudským právam. V roku 2010 bola Odporúčaním Výboru ministrov č. 7 prijatá Charta Rady Európy o vzdelávaní a výchove k demokratickému občianstvu a ľudským právam. Počas dekády a prvej fázy svetového programu OSN bol v Slovenskej republike pripravený a prijatý Národný plán výchovy k ľudským právam na roky 2005 - 2014, schválený ministrom školstva 8.2.2005 a vypracovaný Štátnym pedagogickým ústavom v spolupráci s Oddelením výchovy a vzdelávania rómskych komúnit MŠ SR podľa uznesenia vlády SR č. 446/2004 bodu C. 13. Plán tak z hľadiska procesu svojej tvorby ako aj obsahu a zamerania len čiastočne zohľadnil odporúčania OSN a Rady Európy. Bol aj zostal iba rezortným a nie komplexným vnútroštátnym plánom. V procese prípravy Celoštátnej stratégie ochrany a podpory ľudských práv sa uskutoční analýza plnenia a významu predmetného rezortného plánu výchovy k ľudským právam na roky 2005 – 2014 a zároveň bude pripravený komplexný vnútroštátny plán výchovy a vzdelávania k ľudským právam.

V kontexte systémovej rekonštrukcie ľudskoprávnej architektúry vrátane nezávislých mechanizmov na ochranu a podporu ľudských práv bude posúdený vznik a fungovanie Národnej komisie pre výchovu k ľudským právam (2005 – 2006), ktorá bola (neadekvátne) ustanovená pri Slovenskom národnom stredisku pre ľudské práva a nie ako nezávislá a príslušnými kompetenciami vybavená inštitúcia. Vláda SR zväzi jej obnovenie na adekvátnej báze. Národná komisia si počas svojho krátkeho pôsobenia predsavzala preskúmať stav ľudskoprávnej výchovy a vzdelávania v SR a dala vypracovať Základnú štúdiu o stave výchovy a vzdelávania k ľudským právam v Slovenskej republike (2006). Táto štúdia ostala až do súčasnosti jediným pokusom o podrobné zmapovanie ľudskoprávných výchovno-vzdelávacích aktivít v SR.

Kritická reflexia úrovne rešpektovania ľudských práv a slobôd v SR a snaha pristúpiť k opatreniam cestou posilnenia ľudskoprávných princípov v činnosti vlády a štátnych orgánov sa prvýkrát vyskytla v Programovom vyhlásení vlády SR na obdobie rokov 2010 – 2014. Vláda v ňom deklarovala vôľu prierezovo zohľadniť základné práva a slobody pri tvorbe všeobecne záväzných predpisov a implementácii medzinárodných noriem. Predsavzala si pomerne širokospektrálne zlepšiť výchovu k ľudským právam na školách všetkých stupňov i vo verejnej správe a posilniť inštitucionálnu bázu ochrany a podpory ľudských práv. Kompetenčným zákonom sa spoluzodpovednosť za výchovu a vzdelávanie posilnila u podpredsedu vlády SR pre ľudské práva a národnostné menšiny. V roku 2011 bola zriadená Rada vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť a v rámci kreovania jej výborov bol pripravený a do činnosti uvedený výbor pre výskum, vzdelávanie a výchovu oblasti ľudských práv a rozvojového vzdelávania. Ustanovená bola tiež pre výbor kľúčová pracovná skupina pre problematiku inkluzívneho vzdelávania. Slovenská republika získala v roku 2012 členstvo v Európskej agentúre pre vzdelávanie osôb so špeciálnymi vzdelávacími potrebami. Vláda SR, ktorá nastúpila po politickej zmene v roku 2012, prijala iný model zabezpečenia ľudskoprávnej agendy so zachovaním čiastočného kontinua. Je si vedomá absencie celospoločensky, systémovo a prierezovo koncipovanej ľudskoprávnej výchovy a vzdelávania za ostatných dvadsať rokov, ktorá sa intenzívne preukazuje v slabej informovanosti občanov a občianok o ich právach a slobodách, teda v nepripravenosti subjektov ľudských práv na ich vlastnú realizáciu ako aj v nedobudovanosti, nedostatočnej účinnosti a nepružnosti inštitúcií a mechanizmov ochrany ľudských práv jednotlivých zraniteľných skupín. Vláda sa preto, v intenciách zásadných ľudskoprávných dokumentov OSN, RE a EÚ a prostredníctvom Celoštátnej stratégie ochrany a podpory ľudských práv v SR a príslušných akčných plánov zasadí:

- posilnenie zodpovednosti každého jednotlivca a orgánu spoločnosti za zvyšovanie rešpektu voči ľudským právam a základným slobodám cestou výchovy a vzdelávania;

- o smerovanie všeobecného práva na vzdelanie k plnému rozvoju ľudskej osobnosti a k zmyslu pre jej dôstojnosť a tiež o to, aby toto vzdelávanie umožnilo všetkým osobám efektívne sa realizovať v slobodnej spoločnosti a posilňovať pochopenie, toleranciu a priateľstvo medzi všetkými národmi a všetkými rasovými, etnickými či náboženskými skupinami;
- o včlenenie ľudských práv do učebných osnov všetkých vzdelávacích inštitúcií a na všetkých úrovniach;
- o naplnenie práva každého poznať, vyhľadávať a dostať informácie ohľadom všetkých ľudských práv a základných slobôd a možnosť vzdelávať sa v oblasti ľudských práv;
- o to, aby vzdelávanie a výchova k ľudským právam zahŕňali vzdelanie:
- o ľudských právach, čoho súčasťou je sprostredkovanie vedomostí a porozumenia o normách a princípoch ľudských práv, o hodnotách, ktoré ich podopierajú a o nástrojoch na ich ochranu,
- o to, aby vzdelávanie a výchova k ľudským právam boli záležitosťou všetkých súčastí spoločnosti, na všetkých úrovniach vrátane predškolského, základného, stredného a vyššieho vzdelávania s ohľadom na akademickú slobodu tam, kde je možné ju uplatniť a vo všetkých formách vzdelávania, školenia a vyučovania, verejného, súkromného, formálneho, neformálneho alebo informálneho učenia,
- o to, aby vzdelávanie a výchova k ľudským právam zahŕňali, okrem iného, špecializované kurzy, obzvlášť prípravu školiteľov, školiteľiek, učiteľiek, učiteľov, štátnych zamestnancov a zamestnankýň, ďalšie odborné vzdelávanie a vzdelávacie aktivity zamerané na šírenie verejných informácií a zvyšovania povedomia,
- o to, aby vzdelávanie a výchova k ľudským právam používali jazyky a metódy vhodné pre cieľové skupiny, berúc do úvahy ich osobitné potreby a podmienky.

(Zdroje: Euractiv a Celoštátna stratégia ochrany a úpodpory LP SR)

Záver

O spravodlivosti sa hovorí ako o morálnom princípe požadujúcom rešpektovanie právnej normy. Je to cnosť spočívajúca v rešpektovaní práv druhých. Spravodlivosť je jedna zo základných spoločenských hodnôt, no každý človek má svoju vlastnú spravodlivosť. My, ľudia, sme sebeci a pozastavujeme sa hlavne nad tým, či iní sú spravodliví k nám. A tak, ak sa stane nejaká krivda inému, toľko nás to netrápi, no ak sa to týka nás, to nám jedno nie je. Spravodlivosť tak nepriamo funguje na princípe samoochrany.

Problematika ľudskej dôstojnosti je problematikou kontroverznou, aj keď má svoje ukotvenie ako právo človeka na dôstojnosť, nie je to až tak jednoduché. Právo človeka na jeho dôstojnosť by malo byť považované za primárne, no mnohokrát sa presvedčujeme, že ani v súčasnosti to akosi nie je na poriadku. Skutočne osveta, ktorá sa v tomto smere uskutočňuje je na jednej strane vysoko preferovaná no na druhej strane len akoby náznakom preletí, že existuje aj ľudská dôstojnosť.

Dôstojnosť človeka vyjadruje nie len jeho hodnotu, ale taktiež jeho slobodu, rovnoprávnosť, autonómnosť. V dôstojnosti vyslovujeme bytostnú pravdu o človeku ako jedinečnej a neopakovateľnej osobe. Zdôvodnenie tejto pravdy nachádzame vo filozofii, sociológii, v histórii a dejinách, tradíciách a náboženstvách. "Uznanie, spochybnenie alebo odmietnutie ľudskej dôstojnosti má nepochybne veľmi vážne osobné, sociálne i politické dôsledky."

Hodnoty pojmov „dôstojnosť a spravodlivosť“, ako ich poznáme v súčasnej Európe, sú ale výsledkom práce, myslenia, bojov, obhajob, postojov, celých predchádzajúcich generácií našich predkov. A je iba na nás ako toto európske dedičstvo budeme ďalej rozvíjať, brániť a aké ho odovzdáme našim deťom.

Vyhotovené z prostriedkov Európskej únie v rámci realizácie projektu
Europe direct Prešov.

Názory a informácie vyjadrené v tejto publikácii vyjadrujú len názory
autora a Európska komisia nie je zodpovedná za jej obsah.

NEPREDAJNÉ!